

TÜRK MİTOLOJİSİNDE EFSANELER

Muhammet ÇALIK

Türk Mitolojisinde Efsaneler
Muhammet ÇALIK

Kapak Tasarımı
Ayşegül ASLANTÜRK ALKAN

Mizanpaj
Fatih KIRMIZIGÖZ

Editör
Esmâ Nur Ayşe ÇELİK BAŞAK

1. Basım, Ekim 2024

ISBN
978-625-95228-8-3

Yayınevi
Ak Oruçođlu Yayınları
Kitap Basım, Yayın ve Tanıtım Hizmetleri
Büyük Sanayi Cad., Elif Sok., No 7/197,
İskitler, Altındağ/ANKARA
+905326220774
www.akorucoglu.com

İÇİNDEKİLER

1-Adana	13
2-Adıyaman	17
3-Afyon	18
4-Ağrı	21
5- Aksaray	25
6- Amasya	30
7- Ankara	31
8- Antalya	33
9-Ardahan	43
10-Artvin	45
11-Aydın	47
12-Balıkesir	50
13-Bartın	52
14-Batman	53
15-Bayburt	55
16-Bilecik	57
17-Bingöl	58
18-Bitlis	59
19-Bolu	61
20-Burdur	62

21-Bursa	64
22-Çanakkale	66
23-Çankırı	82
24-Çorum	84
25- Denizli	85
26-Diyarbakır	86
27-Düzce	88
28-Edirne	89
29-Elazığ	91
30-Erzincan	94
31-Erzurum	97
32-Eskişehir	99
33-Gaziantep	100
34-Giresun	101
35-Gümüşhane	103
36-Hakkari	104
37-Hatay	105
38-Iğdır	107
39-Isparta	109
40-İstanbul	110
41-İzmir	114

42-Kahramanmaraş	116
43-Karabük	118
44-Karaman	120
45-Kars	121
46-Kastamonu	122
47-Kayseri	123
48-Kırıkkale	127
49-Kırklareli	128
50-Kırşehir	130
51-Kilis	132
52-Kocaeli	133
53-Konya	134
54-Kütahya	136
55-Malatya	139
56-Manisa	141
57-Mardin	143
58-Mersin	146
59-Muğla	149
60-Muş	152
61-Nevşehir	157
62-Niğde	160

63-Ordu	162
64-Osmaniye	165
65-Rize	166
66-Sakarya	168
67-Samsun	170
68-Siirt	174
69-Sinop	175
70-Sivas	177
71-Şanlıurfa	180
72-Şırnak	184
73-Tekirdağ	194
74-Tokat	196
75-Trabzon	197
76-Tunceli	200
77-Uşak	203
78-Van	207
79-Yalova	210
80-Yozgat	211
81-Zonguldak	215

ÖN SÖZ

Medeniyeti yüzlerce, binlerce yıl önceye dayanan milletlerin kültürel birikimleri; kendini yazılı metinlerde, tarihi eserlerde, sözlü edebiyatta ortaya çıkarır. Nitekim yapılan kazılarda ve anlatılarda ortaya çıkan medeniyetlerde Türklere ait izler günümüze ulaşmaktadır. Yine binlerce yıl tarihi olan Çin kaynaklarında Türklere bahsetmektedir.

Var olan bu geniş kültürel birikim Türk tarihinin ve edebiyatının ana temalarını oluşturur. Türklerin yüzyıllar içinde yer değiştirmeleri, göçleri savaşları Türk edebiyatında karşımıza destanlar, efsaneler, siyasetnameler, sagu ve savlar olarak çıkmaktadır.

İlk yazılı metinleri 7. yüzyıllarda ortaya çıkmış ve bu metinlerdeki işlenmiş dilin gelişim düzeyi incelendiğinde mecazlar, savlar, deyimler ve kalıp ifadelerin varlığı görüldüğünde ilerleyen yıllarda Türk edebiyatının temelini oluşturacağı anlaşılmıştır.

Türk yazınının temelini oluşturan Çoyren Yazıtları, Orhun Kitabeleri, Divan-ı Lugat-it Türk, Seychatname, Codex Cumenicus, Atabetü'l Hakayık, Kutadgu Bilig gibi eserler yazılı edebiyata katkı sağladığı gibi halk arasında da sözlü edebiyatın oluşumuna ön ayak olmuştur. Türk yaşamını, toplumun değerlerini, örf adetleri, inançlarını halk sözlü edebiyatla ortaya koydu.

Mitoloji; bir din veya bir halkın kültüründe tanrılar, kahramanlar, evren ve insanın yaşamına dair, değerleri anlatan, efsanelerin doğuşlarını anlamlarını yorumlayıp inceleyen alandır.

Türkçe sözlükte “Mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim... Tarih öncesi tanrılarının efsanevi serüvenlerini anlatan ve bir topluluğun duygularını, anlayışını ve özlemlerini göstermesi bakımından değeri, bütünü esatir.” Şeklinde karşımıza çıkar.

Eski Yunan’da ise “Geçmişte söylenenlerin tekrar edilmesi” anlamında kullanılmaktadır.

Türk mitolojisinin temelinde de destanlar ve efsaneler yer almaktadır. Yunanlar mitolojilerine çok tanrılı inançlarını taşıırken tek tanrı inancı olan Türkler daha çok kahramanlıklarını, aşklarını ve mucizelerini taşımıştır.

Bu eserde Doğu dillerinde “efsane”, Batı dillerinde “mit” sözcüğü ile karşılanan edebiyat türünü derlemeye çalıştık. Ülkemizin her bölgesi yaşam biçimini, halk içindeki söylentilerini efsanelerle ortaya koymuş, bu efsaneler kulaktan kulağa nesilden nesle aktarılmıştır. Efsanelerin kulaktan kulağa aktarılması ve sözlü olması sebebi ile farklı şekilleri ortaya çıkmıştır. Mesela bir yapının efsanesi bir başka yapı için de kullanılmıştır. Örneğin Lokman Hekim, Şahmeran, Gelin Kayası gibi efsaneler birkaç şehirde anlatılmaktadır. Her yörede kendine özgü biçimde söylence olarak varlığını sürdüren efsaneler zamanla yazıya geçmiş ve sabitlenmiştir. Birçok yörede hala ortaya yazıya aktarılmamış, halk arasında kalmış efsaneler mevcuttur.

Eserin oluşması vesilesi ile eğitim hayatım boyunca destek olan değerli annem Ayşe ÇALIK’a, babam Hasan ÇALIK’a ve sevgili eşim Seval ÇALIK’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Muhammet ÇALIK

MUHAMMET ÇALIK

Muhammet ÇALIK 1984 yılında Trabzon'un Yomra ilçesinde dünyaya geldi. Babası aşçı, annesi ev hanımı olan ÇALIK ilk, orta ve lise eğitimini Yomra'da tamamlamıştır. Eğitim hayatının yanında futbolla da ilgilenmiş Yomraspor'da kısa bir süre genç kategorilerde futbol da oynamıştır. 2006 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünü bitirdikten sonra 2007 yılında Samsun'un Çarşamba ilçesinde öğretmenliğe başlamıştır. Sonrasında Anadolu Üniversitesi Adalet ön lisans ve spor yönetimi ön lisans bölümlerini tamamlamıştır. 2010 yılında TFF'ye bağlı olarak futbol hakemliğine başlamıştır. 2010-2014 yılları arasında Çarşamba Anafartalar İlköğretim Okulu adına "Pusula" adlı dergiyi yayın hayatına sunmuştur. 2024 yılında Ahmet Yesevi Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Yüksek Lisans Programını tamamlamıştır. Evli ve iki çocuk babası olan ÇALIK halen Çarşamba'da bir kamu kurumunda öğretmen olarak görev yapmaktadır.

Yayımlanan eserleri: Yarım Kalan Yazılar, Efsanenin Peşinde, Kalplerdeki İz.

GİRİŞ

Türk edebiyatı ve Türk mitleri yazılı kaynaklardan önce sözlü edebiyatın ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk arasında anlatılagelen destan, efsane, savlar, atasözleri, deyimler, sagular zamanla yazıya geçmiş ve son şekliyle kalmıştır. Buna rağmen yöresel farklar bulunmaktadır. Aynı efsane birkaç bölgede aynı yapı için kullanıldığı durumlar olmuştur. Mesela Kız Kalesi(Mersin-Silifke) efsanesi Kız Kulesi(İstanbul) içinde kullanılmaktadır. Ya da Lokman Hekim efsanesi birkaç bölgede geçmektedir. Bu sözlü edebiyatın varlığı kendini Türk tarihçiliğinde de göstermiştir. Türklere ait tarihi belgeler hep başka milletlerle münasebetinde ortaya çıkmış ve yazıya aktarılmıştır. Bu kaynaklar Çinlilerin Türklerden bahsettikleri ilk belge niteliğinde olup bir savaş sonrasına dayalıdır. MÖ 318 yılında Çin ile yapılan Kuzey Sanşi Savaşı'nda ve bunun sonunda yapılan anlaşmada Türklerin tarih sahnesindeki yeri yazılı hale gelmiştir. Bu tip kaynaklar çoğaldıkça Türk kahramanlıklarını anlatan mitler ortaya çıkmaya başlamıştır. Destanlarla beraber Türklerin yaşadıkları yerlere, yöneticilere, sosyal yaşamına da ulaşmış oluyoruz. Ve halk arasındaki konuşmalar, anlatılar zaman içinde yayıldıkça bir edebiyat koluna bürünmüş şekliyle karşımıza çıkıyor. Yine bu kollardan biri olan efsaneler Eski Yunan'da “mit”, Türkler arasında “söylence” sözcükleriyle karşımıza çıkar.

Geniş Türk tarihi ve Türk edebiyatı birçok yöre ile ilgili efsaneyi karşımıza çıkarıyor. Özellikle Anadolu'da farklı milletlerin varlığı o halkların da yöreye bıraktıkları izler ve mitler olarak günümüze ulaşmıştır. İlk yazılı eserlerimiz 6. ve 7. yüzyılda ise de bundan yüzlerce yıl öncesine ait Çin kaynakları Hun Türklerinden bahseder. Çin yazıtlarında yerleşim yeri olarak Orta Asya gösterilmektedir. Ama günümüzde yapılan araştırmalarda Anadolu'da bulunan medeniyetler günümüzden 13 bin yıl öncesine dayanır. Yayılmacı ve göçmen bir topluluk olan Türklerin sadece bir bölgede kalmadığı destanlarda da anlatılmaktadır.

Türk mitolojisi Çinliler ile mücadele içinde olduğumuzu ortaya koyarken Sümer dilinde kullanılan 160'a yakın Türkçe sözcük ve yine Anadolu'daki kazılar sonucu ortaya çıkarılan medeniyetler tarihin bize çok farklı yerleşim yerlerinde bulunduğumuzu gösterecek.

TÜRK SÖZCÜĞÜNÜN ANLAMI

Türk mitolojisinde efsaneleri incelerken öncelikle Türk adından bahsetmek gerek. Türk adının anlamı ve kökeni neresi? Bu konuda da farklı bilgiler karşımıza çıkmaktadır.

Kutsal metinler Türkleri Nuh peygamberin oğlu Yafes'e dayandırır. Tevrat'ta da büyük iltifata mazhar olmuş millet olan Türkler dünyaya en çok yayılan millettir. Çok sayıda devlet kurmuş ve birçok doğal destana sahip olmuştur. Gerek kahramanlıkları edebileştirerek günümüze kadar ulaştırmıştır.

Geniş tarihi olan Türklerin "Türk" ismini alması konusunda ise değişik görüşler mevcuttur. Bilim çevrelerinde kabul edilen ilk kullanımı 1. yüzyılda Pomponius Mela ve Plinius adlı Romalı tarihçilerce kayda geçmiştir.

Tarihçi Koelle "Türk" kelimesinin kökünü "Tur-Tir" sayarak "çekmek, cezbetmek, çekici" anlamında anlatmıştır. Dil bilimci K. Fiok ise Türk kelimesinin aslının "Turkü" ve İskitçe "Deniz kıyısında oturan kişi" anlamını ifade ettiğini belirtir. Arap tarihçi İbn-i Fakih ise Türklerin Yecüc-Mecüc Seddi'nin arkasında bulunduğu ve Türk kelimesinin "Terk" yani "terkedilen" olduğunu söyler. Arap – İslam tarihçisi Gardizi, peygamber Nuh'un oğullarından Yafes'e verilen bölgenin ıssız olduğunu ve Türklere terk edildiğini, bunun için de Türk kelimesinin "Terk" anlamına geldiğini söyler. Kaşgarlı Mahmut'a göre "Türk" kelimesi "olgunluk çağı" anlamına gelir. A. Wambery'e göre türemek anlamına gelen "türeçen ve törü" den doğmuş ve yaratılmış mahluk anlamındadır. Rus tarihçi W. Barthold'a göre ise Orhun Kitabeleri'nde geçen "kanunla düzenlenmiş, birlik

kazanmış halk” anlamına gelen “türeli”; aynı şekilde Ziya Gökalp de “adet ve gelenek “ demek olan “türeli” diye açıklar.

Etimolojik olarak birçok yazar- araştırmacı incelemelerinde Türk kelimesinin nereden ortaya çıktığını araştırmış, anlamına, kökenine ulaşmaya çalışmış ama farklı milletlerden araştırmacılar farklı sözcüklere ve anlamlara ulaşmıştır. Bunun sebebi birçok kaynakta “Türk” kelimesine ve Türkçe sözcüklere rastlanmasıdır. İşlenmiş ve yazılı metinleri bulunan Türklerin geniş tarihi ile yayıldıkları alana kültürlerini ve sözlü edebiyatını da bırakmış olmaları her bölgeden farklı açıklamaları da beraberinde getirmiştir.

En eski söyleniş şekli “Türük-Törük” olan bu kelime zamanla değişime uğramış “Türk “ şeklini almıştır. Bu kelime de “doğan, türeyen,güç ve kuvvet “ anlamına gelmektedir.

Yine Çin kaynaklarında “Tu-kue”, Grek kaynaklarında “Thrak, Tyrkçe” Hint kaynaklarında “Turukha, Turuşka” ön Asya’da çivi yazılı metinlerde ülke adı olarak “Türki” kelimesi ile Asurca belgelerde “Turukku”, Tevrat’ta “Toghorma” olarak kullanılmıştır. Genel olarak “türemek” anlamının kabul görmesi arkeolojik kazılarda kurdun emzirdiği çocuk tasvirleri de bu anlayışı desteklemektedir.